

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Юлія Шевченко, Ганна Свириденко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглянуто значення розвитку емоційного інтелекту майбутніх фахівців як запоруки ефективності процесу розвитку дитини, оскільки сучасна освіта являє собою саме процес спрямованого розвитку особистості в умовах її навчання, виховання й розвитку. Зазначено, що цілеспрямований вплив на індивіда з боку досвідчених педагогів сприятиме його позитивній соціалізації, результатом якої є інтеріоризація, тобто включення соціальних (моральних) норм і цінностей у внутрішній світ людини. Емоційний інтелект визначається як управління та усвідомлення власних почуттів та емоцій, чутливість і вплив на інших, посилення власної мотивації та збереження мотивації рівноваги й обережне управління ними; вміння добре регулювати свої та чужі емоції, справлятися з ними, а також регулювати некогнітивні навички, здібності та компетенції – це характеристики емоційного інтелекту. Акцентовано, що розвиток емоційного інтелекту дозволить вчителям початкової школи створити середовище, яке покращить їх власний емоційний стан, а також навички емоційного інтелекту в своїх класах, коли вони починають свою професійну діяльність.

Ключові слова:

емоційний інтелект; розвиток емоційного інтелекту; професійна підготовка майбутніх фахівців.

Resume:

Shevchenko Yuliia, Svyrydenko Hanna. Foreign research of the influence of music on the development of personal emotional intelligence.

The article examines the importance of the development of emotional intelligence of future specialists as a guarantee of the effectiveness of the child's development process, since modern education is precisely the process of directed development of the individual in the conditions of his education, upbringing and development. It is noted that the purposeful influence on the individual by experienced teachers will contribute to his positive socialization, the result of which is internalization, that is, the inclusion of social (moral) norms and values in the inner world of a person. Emotional intelligence is defined as the management and awareness of one's own feelings and emotions, sensitivity and influence on others, strengthening one's own motivation and maintaining motivational balance and carefully managing them; the ability to regulate one's own and other people's emotions well, to cope with them, as well as to regulate non-cognitive skills, abilities and competencies are characteristics of emotional intelligence. If elementary school teachers can effectively use their emotional intelligence, they will have the ability to understand, express, and control the groups of students and others with whom they interact. Being aware of one's own awareness, controlling one's emotions and using these emotions to create a positive environment will benefit them in teaching children. Educating people with high levels of emotional intelligence at university will enable primary school teachers to create an environment that will improve their own emotional state as well as emotional intelligence skills in their classrooms as they enter the profession.

Key words:

emotional intelligence; development of emotional intelligence; professional training of future specialists.

Постановка проблеми. Виховання сьогодні – це складна соціальна система, головною функцією якої є позитивна соціалізація індивіда, формування особистості. На думку сучасних дослідників, соціалізація являє собою процес формування, розвитку й становлення особистості під впливом навчання й виховання; засвоєння індивідом культурних норм, цінностей і соціальних ролей, які є суттєвими для цього суспільства, його соціальних груп та спільнот. Для того, щоб відбувався виховний процес, слід чітко усвідомлювати, що необхідно виховувати, як це робити і який результат ми маємо отримати.

Цілеспрямований вплив на індивіда з боку досвідчених педагогів сприятиме його позитивній соціалізації, результатом якої є інтеріоризація, тобто включення соціальних (моральних) норм і цінностей у внутрішній світ людини

Роздуми над розробкою моделі готовності майбутнього вчителя відповідно до особистісно-зорієнтованої парадигми спонукали нас врахувати думки таких вчених, як В. Кремень, Л. Пшенична І. Раєвська, О. Созонюк та ін. Зокрема, розмірковуючи про Нового учителя Нової української школи, Л. Пшенична вказує на важливі зміни у парадигмі освіти – орієнтацію на

соціальний портрет учителя, розвиток його ментальності. Вчена зазначає: «Відповідно до нових Державних стандартів освіти ключовою фігурою Нової української школи є вчитель – творчий, незалежний, конкурентоспроможний, різнобічний, культурний, морально й духовно розвинений, людина, яка любить свою роботу і своїх вихованців, особистість, близька до ідеалу...» (Пшенична, 2019, с. 65).

Таким чином, ми бачимо поступову орієнтацію на духовно-моральний, творчий, соціальний та емоційний розвиток майбутнього вчителя, на важливість піднесення його унікальної особистості. Перенесення уваги також має відбуватися через процеси самовизначення, що репрезентується через прийняття студентами моральних рішень, забезпеченні ціннісних смислів у діяльності, творчості із урахуванням індивідуально-психологічних характеристик тощо.

З погляду на сучасні виклики, можна впевнено наголосити, що емоційний інтелект посідає важливе місце в житті кожної особистості. Емоції, засновані на емоційному інтелекті, керують навчанням, прийняттям рішень, творчістю, стосунками та здоров'ям. Створення більш здорового, справедливого та

продуктивного суспільства для сьогодення й майбутніх поколінь можливе лише з людьми, які мають розвинений емоційний інтелект. Від його розумного використання залежить добробут і стійкість суспільства, емоцій кожної людини. Людина з емоційним інтелектом може стати щасливішою, здоровішою, ефективнішою і більш співчутливою. Це усвідомлення необхідно активніше впроваджувати в науку та рішуче застосовувати емоційний інтелект для професійної підготовки майбутніх фахівців, у нашому випадку – педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоційний інтелект став предметом наукових досліджень завдяки працям зарубіжних дослідників Г. Гарднера, Д. Гоулмана, Т. Бредберрі, Д. Гривз, Д. Хессона та ін. Вчені наголошують, що емоційний інтелект є однією з головних складових у досягненні успіху в житті та відчуття щастя й наполягають на доцільності його розвитку. Це вимагає глибокого наукового осмислення нового психологічного феномена – емоційного інтелекту, який розглядається американськими вченими в руслі психології особистості.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати сучасні теоретичні дослідження емоційного інтелекту та його впливу на ефективність процесу розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вчителі початкової школи з перших днів роботи у своєму навчальному закладі стикаються з багатьма проблемами, які стосуються складних педагогічних ситуацій. Такі явища негативно позначаються на їхніх кар'єрних уподобаннях, призводять до негативних емоцій та порушень емоційно-вольової сфери. Наслідком є ускладнення взаємовідносин у системі «вчитель-учень-батьки», погіршення взаємовідносин у педагогічному колективі початкової школи, послаблення активності власного самовдосконалення, зниження здатності до розвивальної діяльності молодших школярів.

Видатний дослідник з питань лідерства Гері Юкл зазначає, що самосвідомість полегшує розуміння власних потреб та ймовірних реакцій на певні події, тим самим полегшуючи оцінку альтернативних рішень.

Емоційний інтелект (EQ) у загальному розумінні розглядається як здатність працювати з емоціями і проявляти емпатію. Емоційний інтелект містить такі емоційні здібності, як опис і вираження емоцій правильно, інтегруючи емоції в когнітивні процеси, розуміючи емоції та їх вплив на різні ситуації. Емоційний інтелект визначається як «підвимір соціального інтелекту, який має у своєму складі здатність контролювати власні і почуття та емоції інших, щоб розрізнити

їх і використовувати цю інформацію у своїх думках і діях».

Людина має розпізнавати емоції, визначати негативні й позитивні почуття, відокремлювати особисте сприйняття від наочних фактів, управляти власними і чужими емоціями. Така людська здатність, як вміння точно відчувати ситуацію, розуміти бажання оточуючих, стійкість до стресу і вплив негативних емоцій має бути притаманна кожному фахівцю під час виховання, розвитку дитини.

Також ми враховуємо судження, висловлене І. Бехом, про те, що виховний процес слід розглядати на трьох рівнях: «на рівні соціального пізнання, емоційного ставлення, на поведінковому» (Бех, 2015, с. 248). І якщо на рівні соціального пізнання процес удосконалення готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку дітей є зрозумілим, то саме сьогодні ми бачимо, що значна увага приділяється емоційному інтелекту (EQ) особистості. Емоції, що можуть упроваджуватись у процес діяльності, мають різні наслідки для її ефективності.

Зокрема, Д. Гоулман у книзі «Емоційний інтелект: чому він може бути більш значущим, ніж IQ» («Emotional Intelligence: Why it Can Matter More Than IQ») вказує на те, що емоціям потрібно навчатися, а в деяких випадках – і перенавчатися. Автор указує на взаємозв'язок почуттів, характеру, внутрішніх моральних стимулів, що в сукупності визначають емоційний інтелект: «Прийшли часи, коли структура суспільства розповзається все швидше. Егоїзм, насильство та духовне зубожіння, схоже, руйнують соціальний добробут. Ось чому важливо говорити про емоційний інтелект: завдяки йому почуття, характер та внутрішні моральні стимули виявляються тісно пов'язаними» (Goleman D. 2005, с. 19). Тобто, мова розвитку емоційного інтелекту в майбутніх учителів виступає однією із заповорок ефективності процесу готовності до духовно-морального розвитку дитини.

І саме тому в мінливому сьогоденні стає більш очевидною актуальність ідеї Д. Гоулмана про те, що нині найбільш важливим є формування двох моральних позицій, а саме – стриманості та співчутливості (Goleman D. 2005, с. 19). У згаданій науковій праці також ідеться про те, що саме емоції пробуджують прагнення діяти, а отже, можна вказати на залежність стану готовності майбутнього вчителя до ефективних дій у галузі виховання саме від його сформованості емоційного інтелекту, емоційної обдарованості, емоційної мудрості та наявного емоційного репертуару. Додамо думку автора про ефективність діяльності «знавців емоцій»: «ті,

хто добре справляється зі своїми почуттями і до того ж розшифровує почуття інших людей і успішно користується цим, – мають перевагу в будь-якій сфері життя ... Ще більш імовірно, що люди з добре розвиненим емоційним даром будуть задоволені життям і успішні, оскільки підпорядкують собі схильності розуму, що підвищує продуктивність діяльності. Люди ж, які не можуть встановити хоча б відносний контроль над своїм емоційним життям, змушені вести внутрішні баталії, що підривають їх здатність зосереджено працювати і ясно мислити» (Goleman D. 2005, с. 78).

Схожі ідеї зустрічаємо у дослідженні Т. Бредберрі й Д. Гривз «Емоційний інтелект 2.0» («Emotional Intelligence 2.0») (Bradberry Travis, Greaves Jean, 2017). Автори виокремлюють 66 стратегій розвитку емоційного інтелекту і вказують на те, що цей вид інтелекту є фундаментальним елементом людської поведінки й означає «здатність виявляти й розуміти емоції (як власні, так і ті, що виникають в інших людей), а також вашу здатність використовувати розуміння емоцій для керування власною поведінкою та взаєминами з людьми. Емоційний інтелект є певним невловимим, нематеріальним елементом у кожному з нас» (Бредберрі, 2017, с 31). Автори вважають, що існує чотири навички емоційного інтелекту, які умовно можна поділити на дві групи: внутрішньо-особистісна компетентність (самосприйняття й самоуправління) та соціальна компетентність (соціальна сприйнятливність та управління відносинами). Важливим при цьому автори вважають роботу над цими навичками за певним планом, що дає змогу досягати ефективності в різних видах професійної діяльності.

Проблемі розвитку емоційного інтелекту присвячено роботу Д. Хессона. Ученим було наголошено на важливості розуміння власних почуттів і управління ними за допомогою емоційного інтелекту, адже це надає можливість краще за інших намагатися висловлювати власні бажання та стани, у яких перебуває людина, при тому, що цій людині слід віддати належне тим почуттям, які переживають інші. Учений вказує на провідну ознаку цього процесу – динамічність: «Цей процес є динамічним; те, наскільки ви можете розуміти власні емоції і керувати ними, обумовлює вашу здатність розуміти емоції інших людей і управляти ними. А чим краще ви розумієте емоції інших людей, їхні наміри і мотиви поведінки, тим адекватніше реагуєте на них і ефективніше взаємодієте з ними» (Hasson D., 2014, с. 4). Важливо, що автор надає практичні поради, які можуть стати у пригоді й майбутнім учителям, які готуються викладати в початковій

школі. Це, наприклад, такі вправи: «Намагайтесь розвивати розуміння того, що емоції сприяють вашій фізичній безпеці, а також слугують соціальним і творчим цілям: 1) пригадайте ситуації, коли емоції спонукали вас діяти автоматично, не розмірковуючи. Охоплені, наприклад, пристрасно, відразою або злістю, ви реагуєте миттєво; 2) пригадайте випадки, коли ви відчували соціальні емоції, що змушували вас говорити або робити щось, щоб керувати вашою взаємодією з іншою людиною» (Hasson D., 2014, с. 8). Ці та інші вправи, запропоновані вченим, на нашу думку, можуть практично допомогти підвищити рівень емоційного інтелекту майбутніх учителів.

У межах праксео-динамічного підходу при вдосконаленні готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку дитини мають ураховуватися моральні позиції (стриманість, співчутливість) та чотири навички емоційного інтелекту (за Bradberry Travis, Greaves Jean, 2017), які мають безпосередній вплив на продуктивність, ефективність та динамічність цього напрямку професійної діяльності. Важливим також є застосування практичних вправ, які допоможуть підвищити рівень емоційного інтелекту.

Розглядаючи поведінковий рівень удосконалення готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку дитини в розрізі праксео-динамічного підходу, маємо вказати на те, що він тісно пов'язаний із рівнем емоційного ставлення.

Закономірності поведінки людини репрезентовано у праці американського дослідника Б. Такмана. Автор ставить запитання «Для чого вивчати поведінку людини?» і зазначає при цьому, що саме знання з педагогічної психології дають можливість учителю більш ефективно вибудувати роботу з учнями. Б. Такман вказує на те, що саме вчителі повинні допомагати школярам розуміти власну поведінку, розвивати впевненість у собі, отримувати задоволення від навчання тощо й саме тому їм потрібні специфічні знання для вивчення людської поведінки: «Від учителів вимагається знання та розуміння того факту, що знання та розуміння є продуктом вивчення поведінки людини й знання того, що слід (і чого не слід) робити, що варто шукати й де це можна знайти» (Tuckman Bruce W., Monetti David M. 2011, с. 21). Враховуючи ці думки, зауважимо, що студенти спеціальності 013 Початкова освіта мають навчитися, у якій спосіб слід передавати досвід, як мотивувати учнів до розвитку, а отже, це передбачає опанування цими практичними навичками вже під час навчання в закладах вищої освіти.

Готовність студентів до духовно-морального розвитку молодшого школяра залежить від їх актуальної потреби в цьому виді діяльності та вірогідності задоволення цієї потреби. Вважаємо, що ця готовність повинна удосконалюватись у позитивному емоційному полі, а позитивний емоційний стан студентів залежить від трьох складових: 1) сили та якості їхньої потреби в цьому виді діяльності; 2) оцінки вірогідності задоволення цієї потреби на основі вже наявного першого досвіду роботи в школі з дітьми; 3) інформованості про час, засоби та ресурси, необхідні для виконання такої роботи в школі.

Проблему удосконалення здатності майбутнього вчителя до духовного мислення треба розглядати як невід'ємну складову системи креативно-базових здатностей особистості. Саме духовне мислення майбутнього вчителя є одним із чинників його зростання як у професійному, так і особистісному сенсі. У сучасному світі, коли йдеться про найрізноманітніші види інтелекту – «штучний інтелект», «соціальний інтелект», «емоційний інтелект», з'являється поняття «духовний інтелект». Однак на сьогодні така категорія не подається у педагогічній словниковій літературі, оскільки цей тип інтелекту системно не розроблений. Духовне мислення за своїм характером відрізняється від мислення технократичного, хоч останнє і має значні можливості для вирішення найрізноманітніших проблем – від математичних до соціальних. Як правильно пізнати себе, як побачити реальний світ, як покращити своє життя – сфери для духовного мислення. Мудрість, знання, розуміння у цьому випадку мають протиставлятися невігластву, незнанню, нерозумінню. При цьому справжній духовний інтелект людини не можна прикрити риторськими вправами, оскільки ці процеси є наслідувальними, а процеси духовного мислення – індивідуальними. Духовний інтелект містить успадковану якість і здібності, що розвиваються впродовж життя та є способом досягнення вищих станів особистості.

Висвітлюючи проблему розвитку духовного інтелекту майбутнього вчителя у загальному вигляді, необхідно обміркувати, якими можуть бути умови, що дозволять студентам сьогодні стати суб'єктами духовної культури. Основною тезою у цьому сенсі може бути зміна модусу мислення: від модусу теоретизування до модусу розуміння, оскільки без розуміння духовності людина незбагненна і першою передумовою для вступу в духовну культуру є зміна ставлення до традиційних методів мислення, які раніше

нав'язувалися суспільством, шкільним навчанням, сім'єю.

За нашими спостереженнями, сам процес удосконалення готовності студентів у більшості випадків протікає непомітно, через невеликі кроки, що особливо ефективно для періоду дорослішання молоді, яке можна охарактеризувати як період розвитку самосвідомості.

Висновки. Емоційний інтелект – це управління й усвідомлення власних почуттів та емоцій, чутливість і вплив на інших, посилення власної мотивації та збереження мотивації рівноваги й обережне управління ними. Вміння добре регулювати свої та чужі емоції, справлятися з ними, а також регулювати некогнітивні навички, здібності та компетенції – це характеристики емоційного інтелекту.

На нашу думку, потрібно в освітні програми включати й навички формування емоційного інтелекту, а вчителі мають відігравати велику роль у розвитку емоційного інтелекту учнів і у формуванні у них цих важливих навичок 21-го століття.

Якщо вчителі початкової школи можуть ефективно використовувати свій емоційний інтелект, вони матимуть здатність розуміти, виражати та контролювати групи учнів та інших осіб, з якими вони спілкуються. Усвідомлення власної обізнаності, контроль своїх емоцій та використання цих емоцій для створення позитивного середовища буде корисним у навчанні дітей.

Усвідомлення емоційного інтелекту особистості, крім того, дозволяє педагогу вирішити власні проблеми та проблеми в соціальному житті. Таким чином, люди зможуть легше адаптуватися до нових умов. Важливість цього поняття, особливо в педагогічній освіті виходить на перший план. Емоційний інтелект – це здатність, яку можна вивчати та розвивати на кожному освітньому рівні. Розвиток майбутніх педагогів у цьому напрямку вплине на їх адаптацію до університетського життя та їхні соціальні відносини; коли вони розпочинають професію вчителя, коли продовжуватимуть своє професійне життя як ефективні вчителі, завдяки цій навичці, яку вони набули під час навчання в університеті. Виховання в університеті людей з високим рівнем емоційного інтелекту дозволить вчителям початкової школи створити середовище, яке покращить їхній власний емоційний стан, а також навички емоційного інтелекту в своїх класах на перших етапах професійного розвитку.

- Пшенична Л. (2019). Новий учитель Нової української школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1 (85). С. 61–83.
- Бех І. Д. (2015). *Вибрані наукові праці. Виховання особистості*. Т. 2. Чернівці: Букрек. 640 с.
- Ракітянська Л. М. (2019). Емоційний інтелект як особистісний чинник професійного становлення майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 1 (157), 162–165.
- Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ? Paperback – September 27, 2005 [Comment/Reply]. *Educational Psychologist*, 2005. 352.
- Bradberry Travis, Greaves Jean. Emotional Intelligence 2.0. MP3 CD – MP3 Audio, June 20, 2017. 256.
- Hasson D. Emotional Intelligence: Managing Emotions to Make a Positive Impact on Your Life, May 19, 2014. 208.
- Tuckman Bruce W., Monetti David M. *Educational Psychology: From Theory to Application*. Wadsworth Cengage Learning, 2011. 651.
- Pshenichna L. (2019). New teacher of the New Ukrainian School. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 1 (85). P. 61–83. [in Ukrainian]
- Beh I. D. (2015). Selected scientific works. *Personality education*. Т. 2. Chernivtsi: Bukrek. 640 p. [in Ukrainian]
- Rakityanska L. M. (2019). Emotional intelligence as a personal factor in the professional development of a future teacher. *Bulletin of T.G. Shevchenko Chernihiv Collegium National University*, 1 (157), 162–165. [in Ukrainian]
- Goleman D. (2018). Emotional intelligence. Why it can mean more than IQ. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber. 544 p. [in Russian]
- Bradberry Travis. (2017). Emotional intelligence 2.0. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber. 208 p. [in Russian]
- Hasson D. (2018). Development of emotional intelligence: Tips, advice, techniques: Moscow: Alpina Publisher, 127 p. [in Russian]
- Tuckman B.V. (2002). *Pedagogical psychology: from theory to practice*. Moscow: OAO Izdatelskaya gruppa "Progress", 2002. 572 p. [in Russian]

Відомості про авторів:

Шевченко Юлія Михайлівна

shevchenko_yuliia@mdpu.org.ua

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

Свиріденко Ганна Василівна

anutaanna30@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2022-28-128-134

*Матеріал надійшов до редакції 01.06.2022 р.
Прийнято до друку 19.06.2022 р.*

Information about the authors:

Shevchenko Yuliia Mykhailivna

shevchenko_yuliia@mdpu.org.ua

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

Svyrydenko Hanna Vasylivna

anutaanna30@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2022-28-128-134

*Received at the editorial office 01.06.2022.
Accepted for publishing 19.06.2022.*